

Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi

Zafer Gülbahar*
Leyla Başboğa Çiçek**

Vakıflar Genel Müdürlüğü, bünyesindeki eski *konak, medrese, hanıgah, Mevlevihane* gibi yapıları koruma amaçlı belirli restorasyon süreçlerinden sonra modern müzecilik anlayışıyla toplumun hizmetine sunmaktadır. İlk hedefi “her bölge müdürlüğü’ne bir Vakıf Müzesi” olan bu düşüncenin Gaziantep’teki ürünü olarak ortaya çıkan Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi inşa edildiği tarihten itibaren şehrin yaşantısındaki önemini yeni işleviyle yeniden kazanmıştır¹.

Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip ve Osmanlı topraklarının dört bir yanındaki yüze yakın Mevlevihane’den biri olan Gaziantep Mevlevihanesi, çeşitli yapı dönemlerinden sonra 2007 yılında müzeye dönüştürülmüştür.

1638² yılında inşa edilen Antep Mevlevihanesi ile ilgili pek çok tarihsel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri üç vakfiye ile iki kitabedir. Mevlevihane’nin vakfiyeleri; kuruluşu ile ilgili olan 1050 H. (1640 M.) tarihli Mustafa Ağa bin Yusuf Vakfiyesi³, Emine Hatun Vakfiyesi⁴ ve 1904 tarihli Mehmet Munip Efendi Vakfiyesi⁵’dir.

¹ Bayraktaroğlu, S. “Gaziantep Mevlevihanesi ve Vakıf Müzesi Olarak Değerlendirilmesi” Uluslararası Antep – Halep Vakıfları Sempozyumu (21-22 Aralık 2009) (Sempozyum Bildirileri Yayınlanmamıştır)

² Y. Küçükdağ (2000: 214), Mevlevihane’nin daha eski bir Mevlevihane’nin yerine yapılmış olduğunu, eskisinin yapım tarihinin 1620’ler olması gerektiğini belirtmektedir.

³ VGM 598 numaralı defter s. 129 ve 159. ile Antep Şer’i Mahkeme Sicili, s. 418.

⁴ Emin Hatun Vakfı, Mevlevihane ile ilgili olan üçüncü bir vakıftır. Ancak vakfiyesi günümüze gelememiştir (Küçükdağ 2000: 224).

⁵ 159. Antep Şer’i Mahkeme Sicili: 424 ve 431 (Güzelbey 1992: 131).

* Müze Araştırmacısı, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü

** Müze Araştırmacısı, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Mustafa Ağa bin Yusuf Vakfiyesi'ne göre yapının banisi Antep Sancak Beyi Mustafa Ağa bin Yusuf'tur. Baninin, “şeyhin oturması için bir büyük oda, semahane, mescit, dervişler için dokuz oda, bir havuz, meyveli ve meyvesiz bir bahçe” bulunan bir *hangâh* yaptırdığı belirtilen vakfiyede Mevlevihane'ye gelir getirmesi amacıyla tekkenin dışında bir bahçe, yirmi dükkân, bir ahır, unkapı, boyahaneler, han ve buğday arastasını vakfedildiği belirtilmektedir.

Mevlevihane'nin bilinen üç kitabesinden ikisi günümüze gelebilmiştir. Bunlardan biri semahane kapısı üzerinde, diğeri ise çeşme nişinin içinde yer alır. Semahane kapısı üzerindeki altı satırlık kitabede Mevlevi dervişlerin ibadeti için Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığına dair 1048 H. (1638 M.) tarihli bir Farsça inşa kitabesi yer alır.

“Dinle neyi çünkü hikayet ediyor”

Mesnevi'nin bu ilk, kitabenin ise son dizesinin Ebced hesabıyla Mevlevihane'nin yapıldığı 1048 H. (M. 1638) tarihini vermesi oldukça dikkat çekicidir.

Mevlevihane'nin yapımından kısa bir süre sonra Gaziantep'e gelen Evliya Çelebi (2005: 75) de yapı topluluğuyla ilgili önemli bilgiler aktarır:

“... Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel ü müzeyyen imâretinde ni'met-i mebzûl binâ-yı latif Mevlevihâne tekyesidir. Türkmân ağası Mustafâ Ağa binâ edüp Sultan Murâd-ı Râbi' silihdarı Mustafâ Paşa'ya hibe eyledi. Gâyet binâ-yı metin (sağlam bina) ve kubbe-i âli (yüksek kubbe)

ve haremi etrâfında kırk elli fukarâ hücreli ve haremi serâpâ mermer-i hâm ve ruhâm döşeli ve haremin vasatında aşren fe aşır havz-ı azimi üzre kameriyelerde günâ gün en gür huşeleri âvize-misâl zeyn olmuştur...

Müze'nin avlusunu büyük avludan ayıran L biçimindeki duvarın güneyinde bugün var olmayan bir kapı üzerinde olduğu belirtilen ancak günümüze ulaşmayan 1886 tarihli kitabeden *hangâh*ın bugün müze olan kısımlarının yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Yener 1958: 59).

1901 ve 1903 yıllarında çıkan iki büyük yangında Mustafa Ağa'nın vakfettiği dükkanlar ve Mevlevihane'nin büyük bir kısmı yanmıştır. Bunun üzerine Mevlevihane'nin şeyhi Mehmet Munip Efendi, Mevlevihane'nin yanan yerlerini ve diğer işyerlerini yeniden yaptırmış, önce bir kira sözleşmesiyle ve ardından yeni bir vakfiyeyle kayıt altına almıştır (Güzelbey 1992: 130).

Çeşmedeki 1324 H. (1906 M.) tarihli kitabe, hem bani adı hem de tarih vermesi açısından önemlidir. Çeşmenin banisi Şeyh İsmail Hakkı Dede aynı zamanda kitabeyi de yazmıştır (Tanrıkorur 1996: 475).

Gaziantep Mevlevihanesi, 1925 yılında kapatılınca⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetimine geçmiştir. Ana avluda kalan semahane, mescit ve derviş hücreleri Tekke Camisi'ne⁷ dönüştürül-

⁶ 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı *Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*

⁷ 31 numaralı Şer'i Mahkeme Sicili'nde yer alan 1635 tarihli bir beratta semahanede Cuma namazının da

müştür. L biçiminde bir duvarın ayırdığı batıdaki iç avluda kalan şeyh evi de İstiklal İlkokulu olarak kullanılmıştır.

Gaziantep Mevlevihanesi, Kilis Mevlevihanesi (1525) ve Halep Mevlevihanesi (1530'lar) ile belirgin tipolojik benzerlikler gösterir. Halep ve Kilis Mevlevihanelerinin semahaneleriyle beraber üslupsal bütünlük yansıtır. Semahane kısmı oldukça belirli bir “işlev-tasarım etkileşimi”ne sahip olarak inşa edilmiştir. Evliya Çelebi'nin bile “benzeri meğerki Halep'te ola” diyerek Halep ve Gaziantep Mevlevihanelerinin benzerliklerine değinmesi oldukça ilginçtir. L biçimindeki dört serbest desteğin baldaken tarzı bir kuruluşla taşıdığı pendentif geçişli kubbe ile çevresindeki dört yöndeki yatay atkılarının örttüğü kare planlı, merkezi şema her üç yapıda da aynıdır. Gaziantep Mevlevihanesi'nin aynı bina türü için aynı şemanın biraz daha sade olarak uygulandığı vakfiyesindeki “...nakış ve renkten sade ... zer ve ziverden azâde ... semağhâne...” ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

Mevlevihane, çevresindeki gelir getirici mülklerle beraber bir vakıf olarak kurulmasıyla 17. yüzyıl bayındırlık etkinliğinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Merkezinde *hayrat* olarak Mevlevihane'nin, çevresinde ise *akar* olarak çok sayıda işyerinin bulunduğu kapsamlı bir organizasyondur. Günümüzde çevresindeki bazı dükkânlar, *Buğday Hanı* ve *Tahmis Kahvesi* bu durumu örnekler biçimde ayakta ve yapı topluluğunu kuşatır durumdadır. Böylelikle yapı topluluğu, günümüzde bile konut dokusu ile ticari dokunun arasında yer alır.

kılınmaya başlandığı belirtilir (Güzelbey 1992: 130).

Gaziantep Mevlevihanesi, avlusundaki üç kapısıyla halk tarafından yoğun olarak kullanılan bir kamusal alan olma özelliği de yansıtır. Mevlevihane’de Şeyh evinin, mescit ve son cemaat yerinin üstüne getirecek biçimde büyük inşa edildiği 1886 tarihli onarımda iç avlunun ana avludan bir duvarla ayrılması da yukarıda sözü edilen ilgiden kaynaklanmaktadır.

Bu tarihten sonra Mevlevihane’nin en anıtsal birimi, biri üç diğeri iki katlı olan ve günümüzde müzeyi meydana getiren bu yapılardır. Yapılar, Cumhuriyet Dönemi Gaziantep’in ilk okullarından biri olarak yaklaşık 30 yıl hizmet veren İstiklal İlkokulu’na çevrilmiştir. Okul, 1964 yılında ise Şehreküstü Mahallesi’nde yeni yapılan binasına taşınmıştır. Gaziantep’te belli bir yaştan üzerindeki pek çok kişi İstiklal İlkokulu’ndan mezundur. Bu kişiler, müzeyi ziyaretlerinde anılarını da beraberlerinde getirmekte ve diğer ziyaretçilerle paylaşmaktalar. Müze, bu anlamıyla Cumhuriyet dönemi Gaziantep’inin belleği olma özelliğini de taşır.

Bu tarihten sonra Sağlık Ocağı, mücellithane, cami lojmanı ve Şahinbey İlçe Müftülüğü gibi çeşitli farklı işlevlerden sonra Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nce müze olarak işlevlendirilmek üzere 2006 yılında restore edilmiş 07.05.2007 tarihinde de Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi olarak açılmıştır.

Müzeyi oluşturan yapılar, Gaziantep geleneksel konut mimarisinde “avlunun iki yanına yerleşmiş” plan tipindedir. Üç katlı ana bina, daha seyrek olarak karşımıza çıkan bir özelliğe sahip olarak içeriden merdivenlidir. Basık kemerli sıra pencereler ve üstlerindeki kuş *ta’aları* cepheye hakimdir. Kuzeydeki iki katlı bina ise revaklıdır.

İki katlı binanın alt katı iki mekândan oluşur. Doğudaki mutfak ve depo olarak değerlendirilmiştir. Batıdaki mekân ise *Sinevizyon Salonu*'dur. Müze ziyaretçileri, gezintilerine müzenin tanıtıcı filmini izleyerek başlamaktadırlar. Binanın üst katında *Halı ve Kilim Salonları* yer almaktadır. Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi; renkler, desenler ve motiflerle sembolize olan Anadolu kültür zenginliğini Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait halı ve kilim koleksiyonunun mütevazı bir seçkisi aracılığıyla sunmaktadır. Motifler ve anlamlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı panolar bu odaları birbirine bağlayan revakta yer almakta ve motif dağılımını bilgiyle buluşturmaktadır.

Avlunun karşısında yer alan ana binanın, yaşanmışlığın izlerini barındıran biraz dik, biraz darmerdivenleri, Sufi müziği eşliğinde ziyaretçileri selamlık dairesi olan üst kata taşır.

Maden Eserleri ve Mevlevilik Kültürü Salonu şeyhin postunun bulunduğu mekândır. Kalem işleriyle bezenmiş eliptik kubbe biçimindeki tavan ve hemen altında müzik yapan iki *mutrip* figürü ziyaretçileri karşılar. Salonun ortasında müziğin ritmiyle dönen *Semazen* figürleri bulunmaktadır. Salonun diğer tarafında önlerindeki rahlelerden Kur'an-ı Kerim ya da Mesnevi okuyan Mevlevi figürleri, Mevlevihane'de gündelik hayatın mistik havasını canlandırmaktadır.

Bu binadaki salonların sergileme düzeninde, müzenin mimari yapısına uygun olarak pencere içleri birer vitrin olarak değerlendirilmiştir. Mekânı dolduran Mevlevilik kültürüyle ilgili canlandırmalardan başka duvarlarda hat levhaları ve vitrinlerde kandiller, mumluklar ve mihrap şamdanları sergilenmektedir. Türk Maden Sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan bu eser grubunun çoğunluğunu mihrap şamdanları oluşturur. Mihrap şamdanlarına ışıkla ilgili olmasıyla sembolik anlamlar da yüklenmiştir.

Orijinalinde şeyhin özel kullanımına ait diğer iki odadan ilki *Hat Salonu*'dur. Bu salonda Beylikler döneminden Osmanlı dönemine kadar uzanan bir zaman aralığına sahip Kur'an-ı Kerim'lerin yanı sıra ayet, hadis ve şiirlerin yazılı olduğu hat levhalar bulunmaktadır.

Saat ve Etnografik Eserler Salonu'nda Mevlevihane'nin son şeyhleri ve ailelerine ait bir takım kullanım nesneleri ve fotoğraflar ile Osmanlı dönemine ait ahşap kakma süslemeli bir rahle ve Gaziantep camilerinden getirilen sandıklı saatler sergilenmektedir.

Müze, kaleden başlayarak gelen tarihi çevre güzergâhında önemli duraklardan biridir. Duvarlarındaki panolarda, Gaziantep'in tarihi silüetinde önemli katkıları olan ve onarımları yapılarak kente yeniden kazandırılan Vakıf Eserleri'nin fotoğrafları da ziyaretçilere bir sonraki durağı işaret eder.

KAYNAKLAR

- Bayraktaroğlu, S. (Sempozyum Bildirileri Yayınlanmamıştır). "Gaziantep Mevlevihanesi ve Vakıf Müzesi Olarak Değerlendirmesi" *Uluslararası Antep – Halep Vakıfları Sempozyumu* (21–22 Aralık 2009).
- Çam, N. (1996). "Gaziantep (Mimari)." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 469–474.
- Çam, N. (2006). *Gaziantep: Türk Kültür Envanteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evliya Çelebi. (2005). *Seyahatname*, IX, (Haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- *Gaziantep Kültür Envanteri*, (2005). Gaziantep.
- Güzelbey, C. C. (1992). *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep.
- Küçükdağ, Y. (2000). “Antep Mevlevihânesi ve Vakfiyeleri” *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, (Ed. Y. Küçükdağ), Gaziantep, 211–241.
- Özdeğer, H. (1996). “Gaziantep (Tarih)” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul, 466–469.
- Tanrıkorur, B. (1996). “Gaziantep Mevlevihânesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 475–477.
- Tuncer, O. C. (1996). “Kilis Mevlevihanesi” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II, 259–281.
- Yener, Ş. S. (1958). *Gaziantep Kitâbeleri*, Gaziantep.